

Доц. др Милош Пећровић
Проф. др Сафуадан Плојовић
Државни универзитет Нови Пазар

ОСУЂЕНИЦИ НА ИЗДРЖАВАЊУ КАЗНЕ ЗАТВОРА И ЗЛОУПОТРЕБА ПСИХОАКТИВНИХ СУПСТАНЦИ*

САЖЕТАК: Предмет овог истраживања је испитивање постојања и природе везе, као и разлика међу осуђеницима који злоупотребљавају и који не злоупотребљавају психоактивне супстанце (ПАС) у погледу њихових социо-демографских и криминолошко-пенолошких обележја. Разлог истраживања је хипотетичка претпоставка да осуђеници на издржавању казне затвора у значајном броју случајева злоупотребљавају, или су у периоду пре доласка на извршење затворске санкције злоупотребљавали ПАС, и врше, или су вршили кривична дела у вези са производњом и стављањем у промет опојних дрога, и то у већем броју него лица која не злоупотребљавају и по правилу су рецидивисти.

Аутори су, користећи анкету, прикупили податке о злоупотреби ПАС међу осуђеницима који се налазе на издржавању казне затвора у Окружном затвору у Новом Пазару, а користећи статистички метод, аутори су уредили, анализирали и интерпретирали прикупљене податке, у циљу потврђивања, односно одбацивања постављених хипотеза истраживања.

Кључне речи: психоактивне супстанце (ПАС), социо-демографска обележја, криминолошко-пенолошка обележја, кривична дела, осуђеник, казна затвора

* Рад је примљен 9. 12. 2019, а прихваћен је за објављивање 11. 2. 2020. године

УВОД

Последњих деценија сведочимо својеврсној инфлацији злоупотребе ПАС. Извештаји о кривичним делима везаним за исте (поседовање, продаја, омогућавање уживања, итд.) готово свакодневно пуне новинске ступце, а актери ових дела неретко у борби за превласт на тржишту, међусобне сукобе решавају и на најбруталније начине, а нажалост све је већи број младих људи који цех уживања ПАС плаћају животом. Ситуација у Републици Србији показује забрињавајуће тенденције. Према резултатима Националног истраживања о стиловима живота становништва Републике Србије 2014. године „коришћење психоактивних супстанци и игара на срећу, употреба илегалних дрога, бар једном у току живота, забележена је код 8,0 % од укупне популације, старости од 18 до 64 године (10,8 % мушкараца и 5,2 % жена), са већом заступљеношћу (12,8 %) код млађе одрасле популације од 18 до 34 године старости. Најчешће коришћена илегална дрога међу одраслом популацијом је канабис (марихуана и хашиш), чија је употреба, бар једном у току живота, забележена код 7,7 % испитаника узраста од 18 до 64 године (10,4 % мушкараца и 4,9 % жена.”¹

Активности МУП-а Републике Србије у борби против недозвољене трговине опојним дрогама дају, квантитативно сагледавано, респектабилне резултате. Према Извештају Европске комисије о напретку Србије 2018. о питањима везаним за дроге, припадници МУП-а Републике Србије су током 2017. године запленили „4.166 тона различитих врста опојних дрога, од чега канабиса 3.921 тону, хероина 17,8 тона, кокаина 12,7 тона; при чему су евидентирана 8.392 кривична дела и лишено је слободе 4.130 лица.”²

Значајан број лица лишених слободе временом доспе на издржавање казне затвора, а бројни међу њима су и сами уживаоци ПАС. Према наводима из националне Стратегије о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021, „број зависника од дрога у затворима био је близу 5.000 у 2011. и 2012. години”³. Тема овог истраживања су социолошко-демографске и криминолошко-пенолошке карактеристике ове категорије лица у једном од затвора у Републици Србији.

¹ Национално истраживање о стиловима живота становништва Србије 2014. године – коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, www.aler.rs, приступљено 22. 11. 2019.

² Извештај Европске комисије о напретку Србије 2018. о питањима везаним за дроге, www.prevent.org.rs, приступљено 22. 11. 2019.

³ Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021, www.aler.rs, приступљено 26. 11. 2019.

Хипотетички оквир истраживања

За потребе истраживања коришћени су званични подаци Републичког завода за статистику (РЗЗС),⁴ у погледу броја извршених кривичних дела и њихових извршилаца, и Министарства правде – Управе за извршење кривичних санкција (МП–УИКС), у погледу броја лица на издржавању казне затвора.⁵ Према подацима РЗЗС, за извештајну 2017. годину, укупно је пријављено 90.348 кривичних дела, од чега је 4.427 (4,9%) дела у вези са злоупотребом опојних дрога, и то: 3.212 неовлашћено држање, 1.182 неовлашћена производња и стављање у промет, и омогућавање уживања опојних дрога 34. У истом периоду оптужено је 2.655 лица због кривичног дела неовлашћеног држања, 1.076 због дела неовлашћене производње и стављања у промет и 56 због дела омогућавања уживања опојних дрога, а донето је 995 осуђујућих пресуда за неовлашћену производњу и стављање у промет, 2.592 осуђујуће пресуде за неовлашћено држање и 50 осуђујућих пресуда за омогућавање уживања опојних дрога. Према подацима МП–УИКС, од 31. 12. 2018. године, у затворима у Србији био је укупно 7.921 осуђеник, од којих 1.908 (24%) на издржавању казне затвора због кривичних дела у вези са злоупотребом опојних дрога. На основу тих показатеља постављен је следећи хипотетички оквир:

- Општа хипотеза: Лица која се налазе на издржавању казне затвора у значајном броју случајева злоупотребљавају или су у претходном периоду злоупотребљавала ПАС. Такође, та лица врше, или су вршила кривична дела у вези са производњом и стављањем у промет опојних дрога, и то у значајно већем броју него лица која не злоупотребљавају ПАС и по правилу су рецидивисти.
- На основу опште хипотезе, постављене су следеће посебне хипотезе:
 - осуђена лица која злоупотребљавају ПАС спадају у млађу популацију осуђеника;
 - ова лица су у статистички већем броју становници града него села;
 - ниво образовања може бити од утицаја на однос према злоупотреби ПАС;
 - одређена статусна стања (брак, запослење...) могу утицати на статистичке разлике у погледу злоупотребе ПАС;

⁴ Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужења и осуде, Билтен 643, www.stat.gov.rs, приступљено 30. 5. 2019.

⁵ Структура кривичних дела осуђеника на дан 31. 12. 2018, www.mpravde.gov.rs приступљено 31. 3. 2019.

- осуђена лица која злоупотребљавају ПАС учесталије врше кривична дела повезана са производњом и стављањем у промет истих;
- ова лица су у статистички значајнијем броју рецидивисти.

У складу са хипотетичким оквиром, циљ истраживања је доказивање постојања и природе везе, између злоупотребе ПАС и социо-демографских и криминолошко-пенолошких карактеристика осуђених лица.

Научни значај истраживања је постигнут објективним начином прикупљења и анализе података о једној недовољно истраженој појави, а друштвено је значајно због могућности аналитичког тумачења и коришћења резултата у циљу предузимања адекватних мера на подизању нивоа превенције злоупотребе ПАС у казнено-поправним установама.

Опис узорка

Истраживање је реализовано у Окружном затвору Нови Пазар, током новембра и децембра месеца 2018. године. Узорак чини 50 осуђеника мушког пола који су у време истраживања издржавали казну у поменутом затвору, знали матерњи језик и пристали да учествују у истраживању. Старост испитаника из узорка износи од 20 до 60 година. Већина испитаника живи у граду (84 %), а мањи број њих у селу (16 %).

Табела 1 – Структура узорка

Варијабла	Категорије	Бр.	%
Место боравка	Село	8	16
	Град	42	84
Запосленост	Запослен	31	62
	Незапослен	19	38
Брачно стање	Ожењен први пут	14	28
	Ожењен други пут	2	4
	Формално у браку – живи одвојено од брачног друга	1	2
	Разведен	3	6
	Није ожењен	30	60

Напомена: Школска спрема испитаника приказана је у Табели бр. 4.

За потребе прикупљања социо-демографских и криминолошко-пенолошких података о осуђеним лицима направљен је инструмент који се састојао из два дела. Први део је обухватио податке који су се односили

на основна социо-демографска обележја као што су: узраст, место боравка, школска спрема, запосленост и брачно стање. Други део се односио на криминолошко-пенолошке карактеристике као што су: поврат, врста и број извршених кривичних дела и време последње злоупотребе.

СОЦИО-ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ИСПИТАНИКА

У табелама 2–6 представљени су резултати истраживања о разликама у постојању злоупотребе ПАС у односу на старосну доб, место боравка, школску спрему, запосленост и брачно стање осуђеника који се налазе на издржавању казне затвора.

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на старосну доб

Просечна старост испитаника износила је 28,8 година. Просечна старост оних који злоупотребљавају ПАС износи 28,4 године, док оних који не злоупотребљавају 30,4 године.

Просечна старосна доб испитаника који злоупотребљавају ПАС је мања у односу на оне који не злоупотребљавају ПАС и мања је од свих испитаника укупно.

Табела 2 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на старосну доб

Старосна доб	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	Прос. стар.	Бр.	Прос. стар.	Бр.	Прос. стар.
Осуђеници	40	28,4	10	30,4	50	28,8

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на место боравка

Од укупног броја испитаника који живе у граду, 86 % злоупотребљава ПАС, на супрот 50 % испитаника који живе у селу (Табела 3).

Злоупотреба ПАС је заступљенија међу испитаницима који живе у граду у односу на испитанике који живе на селу.

Табела 3 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на место боравка

Злоупотреба ПАС	Село		Град		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Постоји	4	50,0	36	86	40	80,0
Не постоји	4	50,0	6	14	10	20,0

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на школску спрему

У Табели 4. садржани су подаци о школској спреми испитаника који злоупотребљавају и оних који не злоупотребљавају ПАС. У категоријама ниже школске спреме веће је учешће испитаника који злоупотребљавају ПАС са укупно 54%. Укупно учешће испитаника који злоупотребљавају ПАС, са започетом и завршеном средњом школом износи 32%. Такође, једини испитаник који је наставио школовање после завршене средње школе не злоупотребљава ПАС, с тим што у односу на његову школску спрему не можемо да доносимо било какве закључке у погледу овог истраживања, будући да је узорак (1 испитаник) недовољан.

Резултати истраживања указују на то да су испитаници који злоупотребљавају ПАС равномерно распоређени међу свим нивоима образовања (искључујући образовање након завршене средње школе).

Табела 4 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на школску спрему

Школска спрема	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Незавршена ОШ	4	100,0	0	0	4	8
Завршена ОШ	23	85,2	4	14,8	27	54
Започета СШ	6	100,0	0	0	6	12
Завршена СШ	10	83,3	2	16,7	12	24
Започета ВШ или факултет	0	0	1	100,0	1	2

Добијени подаци о образовном статусу значајно се разликују у односу на претходна истраживања. Резултати истраживања спроведеног у заводским установама Забела, Падинска Скела, Панчево и Ваљево показују да највећи број осуђеника има завршену средњу школу (41%), затим

завршену основну школу (18,6%), а са незавршеном средњом односно незавршеном основном школом било је 18% и 3,8% осуђеника.⁶

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на запосленост

Од укупног броја испитаника који се налазе на издржавању казне затвора 62% има запослење, док је без посла 38%. Од запослених је 80,6% оних који злоупотребљавају ПАС, док од укупног броја незапослених испитаника 78,9% злоупотребљава ПАС.

Нису откривене статистички значајне разлике у погледу запослености испитаника који злоупотребљавају и који не злоупотребљавају ПАС.

Табела 5 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на запосленост

Запосленост	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Запослен	25	80,6	6	19,4	31	100,0
Незапослен	15	78,9	4	21,1	19	100,0

За разлику од наведених података, у истраживању спроведеном на територији Федерације Босне и Херцеговине (ФБиХ) највећи број испитаника у време почињеног кривичног дела био је незапослен (45,2%), док је 28% било запослено, а 19,9% је повремено радило.⁷

У ранијем истраживању спроведеном у затворима на територији Републике Србије где су испитаници били искључиво осуђеници припадници националних мањина, навећи број њих био је незапослен 64,8%, повремено запослених било је 24,0%, запослених 9,7%, уз занемарљив проценат пензионера 1,0% и студената 0,5%.⁸

Подаци о школској спреми и запослењу нису поуздани показатељи социјалног и материјалног статуса појединца, поготово када се има у виду да извршење кривичних дела може бити извор знатних прихода. Ипак, треба истаћи да је уочена тенденција да осуђеници који злоупотребљавају ПАС имају нижу школску спрему и чешће су незапослени.

⁶ Јованић, Г. (2014). Не(сигурност) у затвору, *Специјална едукација и рехабилитација*, Vol. XIII, бр. 2. Београд, 148.

⁷ Кораћ, Х. (2008). *Дроге као узрок појаве криминалности*. Нови Пазар: Форум универзитетских наставника, 17.

⁸ Пloјовић, S. (2013). *Position and treatment of Muslim prisoners serving a sentence in Serbian prisons, Prison Minorities in the Western Balkan*. Agenfor Report 2013. Lugano. 346.

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на брачно стање

Према подацима из Табеле 6. од укупног броја испитаника који су ожењени, 75 % злоупотребљава, а 25 % не, док из категорије неожењених 88,2 % злоупотребљава док свега 11,8 % не злоупотребљава ПАС.

Нису откривене статистички значајне разлике у погледу брачног стања испитаника који злоупотребљавају и који не злоупотребљавају ПАС.

Табела 6 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на брачно стање

Брачно стање	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Живи у браку	12	75,0	4	25,0	16	100,0
Не живи у браку	30	88,2	4	11,8	34	100,0
Укупно	42	84,0	8	16,0	50	100,0

Добијени подаци о структури осуђених лица према брачном стању слични су подацима до којих су дошли други истраживачи код опште популације осуђеника, где већи број осуђених лица која се налазе на издржавању казне затвора нису у браку.

У поменутих истраживањима спроведеним на територији Србије и ФБиХ дошло се до следећих резултата. У затворима на територији Србије неожењених осуђеника било је 51,4 %, ожењених 20,2 %, оних који су живели у ванбрачној заједници 15,3 %, разведених 10,4 % и удоваца 2,7 % осуђеника.⁹ На територији ФБиХ установљено је да 49,5 % испитаника није у браку, 15,1 % је разведено, а 10,8 % живи у ванбрачној заједници. Само 22,6 % испитаника је било ожењено или удато,¹⁰ док је структура осуђених лица према брачном стању припадника националних мањина у истраживању које је спроведено у затворима на територији Републике Србије била следећа: неожењени 42,9 %, ожењени први пут 34,2 %, разведени 13,3 %, ожењени други пут 9,7 %.¹¹

⁹ Јованић, Г. (2014). Не(сигурност) у затвору, *Специјална едукација и рехабилитација*, Vol. XIII, бр. 2. Београд, 149.

¹⁰ Кораћ, Х. (2008). *Дроге као узрок појаве криминалитета*. Нови Пазар: Форум универзитетских наставника, 17.

¹¹ Пљојовић, С. (2013). *Position and treatment of Muslim prisoners serving a sentence in Serbian prisons, Prison Minorities in the Western Balkan*. Agenfor Report 2013. Lugano. 347.

РАЗЛИКЕ ПРЕМА КРИМИНОЛОШКО-ПЕНОЛОШКИМ ОБЕЛЕЖЈИМА

Повезаност злоупотреба ПАС и криминала није једноставно дефинисати. Специфично и сложено је интеракцијско деловање дроге као узрока криминалитета у оквиру њега и дрога као једне од последица криминалних активности. Сваки покушај да се наметне стандардна дефиниција о повезаности злоупотребе ПАС и криминалног понашања немогућ је због специфичних карактеристика кривичних дела која су учињена због дроге или под утицајем дроге. Такође, незахвално је и приклањати се било ком од бројних теоријских тумачења узрока злоупотребе ПАС; истакнимо само, без намере даљег улажења у теоријске расправе, да су у погледу теорија познате различите „биолошке са подваријантама – генетске, неуролошке, идиосинкразијски физиолошке, психолошке, интерперсоналне и социјалне теорије”.¹²

Ипак, одређени обрасци, макар у микросредини, могу се утврдити, што је и покушано у другом делу истраживања који се бави криминолошко-пенолошким обележјима испитанка.

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на ранију осуђиваност

Од укупног броја испитаника који су раније осуђивани 84,1 % злоупотребљава ПАС, а 15,9 % не злоупотребљава (Табела 7). То указује на учесталију осуђиваност испитаника који злоупотребљавају у односу на осуђенике који не злоупотребљавају ПАС.

Табела 7 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на ранију осуђиваност

Ранија осуђиваност	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Да	37	84,1	7	15,9	44	100,0
Не	4	66,7	2	33,3	6	100,0
Укупно	41	82,0	9	18,0	50	100,0

¹² Деспотовић, М., Деспотовић, М., Ђукић Дејановић, С., Јанковић, С., Илић, Б., Арсић, С., Талевски, В. (2013): Злоупотреба психоактивних супстанци међу адолесцентима. *ПОНС медицински часопис*. Њуприја. 147.

Резултати из Табеле 8. показују да је половина испитаника која злоупотребава ПАС већ кажњавана због кривичних дела у вези са производњом и продајом дрога. Ниједан испитаник који не злоупотребава ПАС није претходно кажњаван за ова дела.

Висок степен рецидивизма је карактеристичан за осуђенике који злоупотребавају ПАС, а половина ових осуђеника је раније била кажњавана за кривична дела повезана са производњом и продајом дроге.

Табела 8 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на раније казне за кривична дела повезана са производњом и продајом дроге

Раније кажњавање за дела у вези са дрогом	Злоупотребава ПАС		Не злоупотребава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Да	22	100,0	0	0	22	100,0
Не	22	78,5	6	21,5	28	100,0
Укупно	44	88,0	6	12,0	50	100,0

Ови подаци се у великој мери разликују од података добијених у једном новијем истраживању, из 2017. године, где је од укупног броја осуђених лица, 18,4% било у рецидиву, а 33,30% њих због кривичних дела везаних за злоупотребу опојних дрога.¹³

Структура извршених кривичних дела

Према структури извршених кривичних дела испитаника из узорка, најзаступљенија дела су неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (чл. 246. КЗ) 36,4% и тешке крађе (чл. 204. КЗ) 30,6%, затим следе кривична дела која су у знатно мањем обиму заступљена – насилничко понашање (чл. 344. КЗ) 7,9%, разбојништво (чл. 206. КЗ) 5,7%, кривична дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗ) 3,4%, убиство или покушај убиства (чл. 113. КЗ) 3,4%, насиље у породици (чл. 194. КЗ) 2,3% и силовање (чл. 178. КЗ) 1,1%.

У структури извршених кривичних дела карактеристика испитаника из узорка је да они чешће чине кривична дела која су везана за производњу и продају дрога, у односу на остала кривична дела.

¹³ Стевановић, И., Меједовић, Ј., Петровић, Б., Вујичић, Н. (2018). *Експериментско истраживање и анализа повраћа у Републици Србији*. Београд: ИКСИ. 19–20.

Табела 9 – Структура извршених кривичних дела

Кривично дело	Бр.	%
Насилничко понашање (чл. 344. КЗ)	7	7,9
Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога (чл. 246. КЗ)	32	36,4
Кривична дела против правног саобраћаја (глава XXXII КЗ)	3	3,4
Недозвољена производња, држање, ношење и промет оружја и експлозивних материја (чл. 348. КЗ)	4	4,5
Тешка крађа (чл. 204. КЗ)	27	30,6
Разбојништво (чл. 206. КЗ)	5	5,7
Насиље у породици (чл. 194. КЗ)	2	2,3
Силовање (чл. 178. КЗ)	1	1,1
Убиство или покушај убиства (чл. 113. КЗ)	3	3,4
Друга кривична дела	4	4,5

Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на извршење кривичног дела производње и стављања у промет опојних дрога

Значајније разлике у структури извршених кривичних дела код испитаника откривене су у погледу заступљености извршења кривичних дела производње и стављања у промет опојних дрога.

Табела 10 – Разлике у постојању злоупотребе ПАС у односу на извршење кривичног дела производње и стављања у промет опојних дрога

Кривично дело – Неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога	Злоупотребљава ПАС		Не злоупотребљава ПАС		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Да	30	96,7	1	3,3	31	100,0
Не	14	73,6	5	26,1	19	100,0
Укупно	44	88,0	6	12,0	50	100,0

Међу испитаницима који злоупотребљавају ПАС статистички је значајно учесталије извршење кривичног дела неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога. Од укупне популације наших испитаника ово кривично дело извршило је 96,7% оних који злоупотребљавају ПАС, што указује на тесну повезаност злоупотребе ПАС и кривичног дела производње и стављања у промет дрога, у овој популацији осуђеника.

Испитивана је дистрибуција последње злоупотребе психоактивних супстанци у временским периодима од 30 дана и 6 месеци пре доласка у затвор. Испитаници су користили хероин у 68 % од укупног броја анкетираних у последњих шест месеци пре доласка у установу, док су истом периоду користили канабис – 42 % анкетираних, кокаин 44 % и хипнотике 34 % испитаног узорка, а евидентна је и значајна склоност испитаника ка конзумирању алкохола.

Карактеристика испитаника је да користе више дрога (политоксикомани) а најзаступљеније дроге међу њима су хероин и канабис, уз значајан проценат лица која користе кокаин.

Табела 11 – Дистрибуција испитаника према времену последње злоупотребе ПАС

Време последње злоупотребе ПАС	Да		Не		Укупно	
	Бр.	%	Бр.	%	Бр.	%
Опијање алкохолом у последњих 30 дана	23	46	27	54	50	100
Опијање алкохолом у последњих 6 месеци	38	76	12	24	50	100
Коришћење хероина у последњих 30 дана	14	28	36	72	50	100
Коришћење хероина у последњих 6 месеци	34	68	16	32	50	100
Коришћење канабиса у последњих 30 дана	21	42	29	58	50	100
Коришћење канабиса у последњих 6 месеци	33	66,7	17	33,3	50	100
Коришћење кокаина у последњих 30 дана	16	32	34	68	50	100
Коришћење кокаина у последњих 6 месеци	22	44	28	56	50	100
Коришћење хипнотика у последњих 30 дана	16	32	34	68	50	100
Коришћење хипнотика у последњих 6 месеци	17	34	33	66	50	100

У погледу криминилошко-пенолошких обележја, испитанике из узорка карактерише рецидивизам и кривична дела везана за злоупотребу ПАС.

Учесталија осуђиваност испитаника који се налазе на издржавању казне затвора може се повезати са злоупотребом ПАС. Велика учесталост употребе хероина међу осуђеницима и реакције које употреба истог изазива, посебно „осећање еуфорије, које је често праћено појавом јуначења”¹⁴, потенцијално отвара могућност да „уживалац може да почини импулсивне агресивне радње, као што су сексуални деликти, други облици насиља, па чак и убиство”¹⁵. Према приказаним подацима, висок

¹⁴ Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М. (2004). *Лексикон криминалистике*, Смедеревска Паланка. 419.

¹⁵ *Ibid.*

процент испитаника је злоупотребавао ПАС у последњих тридесет дана, што упућује на закључак да већина испитаника који злоупотребљавају ПАС, злоупотребе врши и за време издржавања казне затвора, при чему се „обрасци злоупотребе дроге унутар затвора не разликују од оних који су постојали пре доласка у затвор, који постаје ново окружење за испољавање старих навика”¹⁶.

Кривична дела неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога и тешка крађа су доминантна кривична дела која се јављају код наших испитаника, што је и очекивано јер већина њих 88 % су зависници од ПАС. Занимљиво је истаћи да ниједан испитаник који не злоупотребљава ПАС није раније кажњаван за дела у вези са дрогом. Већина их је раније осуђивана за нека друга дела, а неки су сада по први пут осуђени за кривична дела производње и стављање у промет дрога. Поред тога, оправдано је претпоставити да под утицајем алкохола и дрога многи од њих извршавају кривична дела с елементима насиља, као што су насиље у породици, силовање, убиство и покушај убиства. Међутим, осим насилничког понашања и разбојништва, сва друга кривична дела заступљена су са мање од 5 %.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Резултати истраживања указују да између испитаника који злоупотребљавају и оних који не злоупотребљавају ПАС постоје разлике у социо-демографским обележјима. Осуђена лица која злоупотребљавају ПАС разликују се од осталих осуђеника по томе што у већем броју случајева:

- млађи су од остале затвореничке популације,
- живе у граду,
- немају запослење и
- нису у браку.

Испитивањем разлика између осуђеника који злоупотребљавају и оних који не злоупотребљавају ПАС у криминолошко-пенолошким обележјима (број дела, врста дела и рецидивизам), откривене су статистички значајне разлике у погледу учесталијег вршења кривичних дела

¹⁶ Gillespie. (2005). A multilevel model of drug abuse inside prison. *The Prison Journal*, 85(2), 223–246; преузето према: Кљајевић, С. (2017). Истраживања злоупотребе дрога и третман зависности у пенитенцијарним установама. *Специјална едукација и рехабилитација*, Vol. XVI, бр. 2, Београд, 224.

повезаних са производњом и продајом дроге код осуђеника који злоупотребљавају ПАС.

У структури извршених кривичних дела испитаника који злоупотребљавају ПАС најзаступљеније је дело неовлашћене производње и стављања у промет опојних дрога, а следе тешка крађа и насилничко понашање, што су кривична дела која су доминантна и у структури дела осуђених лица на територији Републике Србије.

Међу осуђеницима који злоупотребљавају ПАС веће је учешће оних који су раније били осуђивани. Ови осуђеници су раније најчешће били осуђивани због извршења кривичних дела у вези са производњом и продајом дрога.

Овим истраживањем потврђено је да преступници који злоупотребљавају ПАС имају дужу криминалну прошлост и већи број извршених кривичних дела, учесталије врше кривична дела која могу да им обезбеде имовинску корист него насилна дела, а према учесталости насилних дела се не разликују од осталих преступника. Дела у вези са производњом и дистрибуцијом дроге су најучесталија кривична дела која врши ова група преступника.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М. (2004). *Лексикон криминалистике*, Смедеревска Паланка
- Деспотовић, М., Деспотовић, М., Ђукић Дејановић, С., Јанковић, С., Илић, Б., Арсић, С., Галевски, В. (2013). Злоупотреба психоактивних супстанци међу адолесцентима. *ПОНС медицински часопис*, Ћуприја
- Извештај Европске комисије о напретку Србије 2018. о питањима везаним за дроге, www.prevent.org.rs
- Јованић, Г. (2014). Не(сигурност) у затвору. *Специјална едукација и рехабилитација*, Vol. XIII, бр. 2. Београд
- Кљајевић, С. (2017). Истраживања злоупотребе дрога и третман зависности у пенитенцијарним установама. *Специјална едукација и рехабилитација*, Vol. XVI, бр. 2. Београд
- Кораћ, Х. (2008). *Дроге као узрок појаве криминалности*, Нови Пазар: Форум универзитетских наставника
- Национална Стратегија о спречавању злоупотребе дрога за период 2014–2021. Доступно на: www.aler.rs
- Национално истраживање о стиливима живота становништва Србије 2014. године – коришћење психоактивних супстанци и игре на срећу, Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут”, www.aler.rs

Plojović, S. (2013). *Position and treatment of Muslim prisoners serving a sentence in Serbian prisons, Prison Minorities in the Western Balkan*. Lugano: Agenfor Report

Пунолетни учиниоци кривичних дела у Републици Србији – пријаве, оптужења и осуде. Доступно на: *Билтен 643*, www.stat.gov.rs

Структура кривичних дела осуђеника на дан 31. 12. 2018. Доступно на: www.mp.ravde.gov.rs

Стевановић, И., Међедовић, Ј., Петровић, Б., Вујичић, Н. (2018). *Експертско истраживање и анализа повраћа у Републици Србији*, Београд: ИКСИ

CONVICTS SERVING JAIL TIME AND MISUSE OF PSYCHOACTIVE SUBSTANCES

Original research

*Miloš Petrović Ph.D.
Safuadan Plojović Ph.D.
State University of Novi Pazar*

Summary

The subject of this research is the existence and nature of the relationship, and the difference, between convicted persons who are misusing psychoactive substances and convicted persons who are not misusing psychoactive substances, in terms of their socio-demographic and criminal-penological characteristics. The reason that this research has been done is due to the hypothetical assumption that persons who are serving jail time are, in a number of cases, misusing psychoactive substances in the period before serving their sentence, continue to misuse, or were committing criminal misdemeanours in terms of production and putting into circulation narcotics, in much larger numbers than persons who are not misusing psychoactive substances, and by rule are recidivists. Conducting a poll, the authors have gathered information about the misuse of psychoactive substances among convicts who are serving sentences in Novi Pazar County Jail, and using the statistic method the authors have edited, analyzed, and interpreted the information obtained by the poll, in the goal of confirming or dismissing the research hypothesis.

Keywords: psychoactive substances (PAS), socio-demographic characteristics, criminal-penological characteristics, convict, sentence serving, criminal misdemeanours